

OSMANLI DEVLETİ'NİN
700
700. KURULUŞ YILDÖNÖMÜ

ISSN 1300-943

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

SAYI : 4 YIL : 199



OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNUN 700. YILI
ÖZEL SAYISI

ISPARTA-1999

İSTANBUL'UN FETHİNİN DOĞU VE BATI DÜNYALARINDAKİ YANKILARI

Abdulkadir ÖZCAN*

Kuruluşu milattan önce 600'lü yıllara uzanan İstanbul, coğrafi mevkî, ekonomik ve stratejik önemi ile tarih boyunca sürekli muhasaralara maruz kalmıştır. Gerçekten tek başına bir imparatorluk olan bu güzel şehir Akdeniz ve Karadeniz boğazlarına hakim durumdadır. Bulunduğu yer itibarıyla zaptının zor, savunmasının kolay olması, defalarca yapılan kuşatma ve ablukaların sonuçsuz kalmasının başlıca sebebi olmuştur. Kıtalar arası kara ve deniz yollarının kavşak noktasında bulunan şehrin, kuruluşundan itibaren payitaht olması ise bir başka özelliğidir. İslâmiyetten önce çeşitli kavimler, bu arada Türkler tarafından defalarca kuşatılan şehir, 1204 yılında Katolik Latin istilâsına uğramış, yarım asır kadar çok büyük tahribata maruz kalmıştır.

Türkler'in Kızıl Elma'sı

İslâm'ın zuhurundan itibaren müslümanlar için alınması bir ideal olan şehir Kur'ân'da "*Beldetün Tayyibetün*" (güzel belde) ifadesine de uygun düşmekte¹, hatta bu ibare ebced hesabıyla İstanbul'un fethi tarihi olan Hicrî 857 (Milâdî 1453) yılına tekabül etmektedir. Ayrıca yüce Peygamberimizin "*İstanbul elbette fetholunacaktır. Onu fetheden emîr ne güzel emîr ve o asker ne güzel askerdir*" mealindeki müjdeli sözleriyle de hedef gösterilmektedir. İşte "ne güzel, ne mutlu" övgüsüne mazhar

* Prof. Dr. Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Sebe Suresi, âyet 15.

olabilmek için daha Hazreti Osman zamanında başlayan girişimler, Hazreti Muaviye zamanında fiiliyata dönüşmüş, bu halifenin oğlu Yezid kumandasındaki İslâm orduları İstanbul surlarının önlerine gelmişlerdir. İstanbul'umuzun manevî sahibi durumunda olan Hazreti Eyyub el-Ensârî'nin o sırada şehid olduğu ve surların önünde defnedildiği malûmdur. Daha sonraki yıllarda Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde de İslâm ordularının kuşatmalarıyla karşılaşan İstanbul, XI. Yüzyıldan itibaren İslâmiyet'in bayrakdarlığını üstlenen müslüman Türkler'in Kızıl Elma'sı olmuştur. Daha 1071 Malazgirt zaferinden iki yıl sonra Selçuklu Türkleri Boğaziçi sahillerinde görülmüşler, ancak Anadolu'daki bu hızlı fütuhât Batı dünyasının ard arda Haçlı seferleri düzenlemelerine yol açmış, böylece Türkler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Haçlı kalıntılarının temizlenmesinden sonra Anadolu bu kez Moğol istilâsına maruz kalmış, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından gâza geleneğine uçlardaki yani Bizans sınırındaki Türkmen beylikleri sahip çıkmışlardır.

İlk Kuşatmalar

Bu beyliklerin en küçüğü olan Osmanoğulları, buldukları yerin stratejik yapısını çok iyi değerlendirerek Bizans İmparatorluğu'nun zararına gelişmeyi sürdürmüşler ve kısa bir süre sonra Rumeli'ye geçmişlerdir. Trakya'da ve Blakanlar'da büyük fütuhatta bulunan Osmanoğulları Anadolu'da da Türk birliğini kurma yolunda büyük mesafe almışlardır. Osmanlı merkezîyetçi politikasının ilk fiilî temsilcisi Yıldırım Bayezid'dir. Anadolu birliğini büyük ölçüde sağlayan bu hükümdar, ülke bütünlüğünün kalıcılığı için, ülke toprakları içinde bir ur gibi duran köhne Bizans'ın mutlaka alınması gereğine inanıyordu. Hatta imparator tayini, Bizans'ı haraçgüzar kılma, gerektiğinde Osmanlı hizmetine askerî kuvvet yardımıyla bulunma şeklinde, İmparatorluk üzerinde siyasî baskı kurmuştu. İstanbul'da bir Türk mahallesi ile cami ve mahkeme kurma teklifleri reddedilince de 1391 yılından itibaren şehri muhasaraya başladı. Zaman zaman düzenlenen Haçlı seferleriyle gevşeyen bu kuşatma, 1396 Niğbolu Zaferi'nden sonra Anadoluhisarı'nın inşasıyla daha ciddî bir mahiyet kazanmıştır. İmparator Manuel, Batı'dan umduğu yardımı bulamayınca Yıldırım'ın isteklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Yıldırım Bayezid daha sonra birkaç defa daha İstanbul'u kuşatmış ve abluka altına almışsa da, bu defa şehri Timur kurtarmıştır. Sultan II. Mehmed'in fetih öncesi nutkunda ifade ettiği gibi, bu engeller olmasaydı Yıldırım Bayezid İstanbul'u alacaktı².

... ve Fetih

² Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni*, (trc. Karolidi), İstanbul 1328, s.24 vd.

Timur fetreti sırasında Musa Çelebi ve daha sonra II. Murad tarafından da kuşatılan şehir, çeşitli Bizans oyunları yüzünden alınmamıştır. 1451 yılındaki kesin cülüsünden sonra II. Mehmed için İstanbul'un fethi şart olmuştu. Özellikle ikinci şehzadelik döneminde Manisa'da fütuhât ve cihangirlik fikirleriyle yetişen genç padişah'ın ilk işi Anadoluhisarı'nın karşısına Rumelihisarı'nı inşa ettirmek oldu. Stratejik mevki itibarıyla Karadeniz'den gelebilecek yardımları kesmeye yönelik bu faaliyetten sonra, o kışı Edirne'de yoğun bir şekilde sefer hazırlıklarıyla geçirdi. O zamana kadar emsali görülmemiş büyüklükte toplar döktürdü. Kendisini bu işten vazgeçirmek isteyenlere, tereddüt ve muhalefette bulunanlara: "Putperestlerin ağaç, bakır, gümüş, altın ve boyadan yaptıkları ilahları atımın turnakları ile devirip ezinceye ve hakiki Allah'ın ve büyük Peygamber Muhammed'in şan ve şerefi için doğudan batıya kadar tek mil arz üzerinde olanların zulmünü ortadan kaldırmıncaya kadar ne gözlerimi uyku için kapatacağım, ne dünya nimetlerinden lezzet alacağım, ne de latif şeyleri arayacağım" diyordu³.

Nihayet 6 Nisan 1453 günü başlayan İstanbul muhasarası Çandarlı Halil Paşa ve mensuplarının muhalefetine rağmen 53 gün sürdü. Bu arada fethi olumlu yönde etkileyen iki önemli olaydan söz etmek lâzımdır. Bunlardan birincisi, muhaliflere karşı Akşemseddin'in padişaha yazdığı teşvik mektubu; ikincisi ise 21-22 Nisan gecesi Tophane ve Dolmabahçe önlerindeki gemilerin Tepebaşı sırtlarından Haliç'e yani surların en zayıf olduğu yere indirilmesi olayıdır. Gerçekten Çandarlı ve taraftarlarının muhalefet ve tereddütlerine rağmen padişahın azim ve iradesi; Akşemseddin, Molla Gürânî gibi hocaların desteğiyle 29 Mayıs sabahı fetih gerçekleşmiş, Türkler şehre girmişlerdir.

İslâm ve Hıristiyan Dünyasındaki Yankılar

İstanbul'un fethinin Türk-İslâm ve dünya tarihinde çok derin izler bıraktığı şüphesizdir. Bu büyük hadise ile Doğu Roma İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiştir. Ancak Kur'an'ın ve Hazreti Peygamber'in övgüsüne mazhar olan İstanbul kurtulmuştur. Zira o sıralarda bu güzel belde çok kötü ve harap bir durumda idi. İstanbul'un alınmasıyla İslâm Peygamberi'nin müjdeli hedefi gerçekleştirilmiş, bu da İslâm dünyasında büyük sevinçlerle karşılanmıştır. Kahire'de Abbasî halifesinin emriyle camilerde Türk şehitlerinin ruhlarına dualar edilmiş, başta Kahire olmak üzere, öteki büyük Mısır şehirlerinde donanma şenlikleri yapılmıştır. Memlük sultanı Osmanlı padişahına elçiler göndererek tebriklerini bildirmiştir. Güney Hindistan'daki

³ Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, s.469.

Behmenî hükümdarı II. Alâeddin Ahmed de gönderdiği elçilerle tebriklerini sunmuştur.

İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti 150 yıl kadar süren kuruluş devresini tamamlamış ve yükselme dönemine girmiştir. Birçok Bizans tarihçisine göre Fatih Sultan Mehmed Bizans tahtının vârisi olarak bir imparator, yani doğuya ve batıya yayılmış çok uluslu bir cihan devletinin hükümdarı olmuştur. Osmanlı kaynaklarında ise Ebülfeth (fethin babası) ve daha çok Fatih unvanlarıyla anılmıştır. İmparator ve imparatorluk ifadeleri Osmanlı tarihçilerince hiç kabul görmemiş, bu büyük cihan devleti hep Devlet-i Aliyye, Devlet-i İslâmiyye şeklinde anılmıştır. Zira Bizans, içi boşalmış, köhne bir organizasyondan ibaret kalmıştı. Genç, zinde Türk düzeni ise yepyeni bir ruh ve gelişme heyecanı taşıyordu. Gerçekten İstanbul'un fethi II. Mehmed'e cihanşümül bir hakimiyet düşüncesini gerçekleştirme azmi vermiş ve bu şehir kısa sürede yeni Türk-İslâm devletinin siyasî ve kültürel merkezi olmuştur.

İstanbul'un fethiyle Türk devletinin iki parçası birleşmiş, Anadolu'da kalıcı siyasî birlik gerçekleşmiş ve Türkler'in dünya ile kültürel münasebetleri gelişmiştir. Bir cihan devleti olan Osmanlı Türkiyesi'nde âdeta rönesans başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed, etrafına topladığı bilgin ve sanatkârlara dünya tarihleri okutturup, dünya haritaları çizdirirken, Bellini gibi zamanın en iyi ressamlarını İstanbul'a getirerek onlara sarayının duvarlarının süsletiyor, portrelerini yaptırıyordu.

Fetihten sonra İstanbul dört bir yandan getirilen ailelerin iskânıyla ülkenin ve Anadolu'nun âdeta bir mozayığı olmuştur. Büyük ve Küçük Karaman, Draman, Yeni Bosna, Çarşamba, ve Aksaray gibi İstanbul'un bazı semtleri, isimleriyle hâlâ bu iskânın hatırlarını yaşatmaktadır. İstanbul'un fethinin Türk tarihindeki en önemli manevî sonucu şüphesiz II. Mehmed'in ve ordusunun Peygamber senasına mazhar olmalarıdır. Türkler'in Avrupa'daki varlığının sağlamlaşması ve müteakip fetihlerin kalıcı olması da yine İstanbul'un alınmasından sonra gerçekleşmiştir. Fethin sembolü olan Ayasofya'nın camiye çevrilerek ilk Cuma namazının burada kılınması, İslâmiyet'in Hristiyanlık karşısındaki kesin zaferinin sembolü olmuştur. Hilâfetin Yavuz Sultan Selim zamanında devralınmasından önce de Dârülhilâfe adıyla anılan İstanbul'un fethinden sonra, kafasında cihan hakimiyeti fikri gelişen II. Mehmed'in yeni hedefi, Bizans İmparatorluğu'nun doğal sınırlarına ulaşmaktı. Yani ilk etapta batıda Tuna'ya ve Adriyatik'e; doğuda Fırat'a, Akdeniz'e ve Ege'ye ulaşmak; Karadeniz'i bir iç deniz haline getirmek... Fatih bu gayesini 30 yıllık hükümdarlığı süresince gerçekleştirmiştir.

İstanbul'un fethi Batı dünyasını büyük şaşkınlığa ve dehşete düşürmüştü, fakat pek fazla üzmemiştir. Bunun başlıca sebebi, Katolik ve Ortodoks mezhepleri arasındaki münaferet idi. Çeşitli hristiyan devletler Fatih'e elçiler göndererek bağlılıklarını bildirmişler, hediye ve vergilerini ödemişlerdir. Bu arada Papa V. Nikola'nın Haçlı birliği girişimleri olmuştur. Fetihden 45 gün sonra Almanya İmparatoru III. Frederik Papa'ya yazdığı mektupta: "*Mehmed çoktandır aramızda hükümünü sürdürüyor. Türk kılıcı çoktandır başımızın üstünde asılıdır. Karadeniz çoktan bize kapalı ve Romanya (Bizans) çoktan Türkler'in hakimiyetindedir. Oradan Macaristan'ı ve sonra Almanya'yı (Avusturya) ele geçireceklerdir. Bu zaman esnasında biz aramızdaki düşmanlık ve anlaşmazlıkla hayatımızı sürdürmeye devam edeceğiz. İngiltere ve Fransa kralları birbirlerine karşı silâha sarıldılar. İspanya sadece nadiren huzura kavuşuyor. İtalya ise yabancı hükümetler için yapılan kavgalarla asla sulhe kavuşmayacaktır. Eğer ordu ve silahlarımızı imanımızın düşmanlarına karşı tevcih edebilseydik ne kadar iyi olurdu. Bu vaziyetin ise Zât-ı Mukaddeslerinden daha ziyade kalbimde yer etmiş olduğunu söyleyemem ey mukaddes pederim*" diyordu⁴. Papa V. Nikola bu tesirli mektubu aldıktan sonra Osmanlılar'a karşı ilk defa Haçlı seferi hazırlama girişiminde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır. Hiçbir devlet yerinden kıpırdamak istememişti. Zira o sırada Avrupa iç savaşların ve bencil davranışların esiri olarak tamamen acz içerisinde idi. III. Frederik Alman prenslerine tesir edemiyordu. Siyasî ve malî yönden herhangi bir sefer için güçsüzdü. Fransa kralı VII. Şarl da hemen tamamen aynı durumdaydı. İngiltere ile yaptığı uzun ve yıpratıcı Yüzyıl Savaşları Fransa'yı çökertmişti. İngiltere ise öteki Avrupa devletlerinden farklı değildi. O da yıpranmış haldeydi. İspanya'daki Aragon Kralı V. Alfons ise çok yaşlıydı ve sadece İtalya'daki üstünlüğüyle yetinmek istiyordu. Türkler'le savaşmak isteyen sadece Macaristan kralı Ladislas idi. Ancak o da tek başına bir şey yapacak güçte değildi. Bu bakımdan İstanbul'un fethi Batı'da sadece korku ve şaşkınlık meydana getirmiş, kiliselerde çanlar çalınarak yas tutmaktan başka bir şey yapılamamıştır.

Öte yandan Osmanlı padişahı Batı'daki durumdan ve kıpırdanmalardan anında haberdar oluyordu. Fatih Sultan Mehmed muhtemel bir Haçlı seferine karşılık Venedik Cumhuriyeti'ne ticaret serbestisi ve İstanbul'da bir elçi (Balyos) bulundurma hakkı vermekle bu denizci devleti karşısına almak istememiş ve bunun Haçlı birliğine girmesine engel olmuştu. Papa, Macar kralını da ikna edemeyince muhtemel Haçlı seferi akim kalmıştır.

⁴ Levon Penos Dabağyan, *Fatih ve Fetih Olayı*, İstanbul 1976, s.135.

İstanbul'un fethi dünya tarihinde yeni bir çağın başlangıcı kabul edilmiştir. O tarihten itibaren yüzyıllardır Roma'nın baskısı altında bulunan Ortodoks Patrikhanesi üzerinden Frenk (Katolik) müdahalesi kalkmış, Ortodokslar tam bir din özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Ortodoks kilisesinin Ermeni cemaati üzerindeki baskısını da önleyen Fatih, Ermeni Kilisesi ile Yahudi Hahambaşılığı'nın da teşkilatlanmasına imkân tanımış böylece İstanbul'u üç semavî dinin merkezi yapmak istemiştir. Venedikli tarihçi Zorzo Dolfin'in nakline göre, "*Dünyada tek bir devlet, tek bir iman, tek bir hükümdar bulunmalı, İstanbul da dünyanın pâyitahtı olmalı*" diyen Fatih⁵, âdeta dünya devletinin temellerini atıyor gibiydi. En azından Osmanlı padişahı, böyle demekle, İslâm'ı yaymanın ve Hristiyan dünyasına hakimiyetin bu şehir sayesinde gerçekleşebileceğini ifade etmekte idi. Yüzyıllar sonra Napolyon Bonapart da aynı şeyi söylemişti. Şüphesiz Fatih bir cihangirdi. Ama büyük İskender, Cengiz ve Timur'un kilerden farklı bir cihangirlikti bu... çapulcu değil, kalıcı; yıkıcı değil yapıcıydı.

İstanbul'un fethinin coğrafi keşiflerle de bağlantısı vardır. İlk keşifler Akdeniz ticaretinde rolü olmayan Portekizliler tarafından, daha İstanbul'un fethinden 34 yıl önce yapılmıştı. Senegal'e kadar ilerleyen Portekizliler çok kârlı bir ticarete başlamışlardı. Fetihden 30 yıl kadar sonra da Akdeniz'de seyrüseferlerin güçleşmesi yüzünden Hindistan'a kadar uzanma düşüncesi doğdu. Bununla birlikte, Osmanlı Türkleri İstanbul'u almakla Şark ticaretine darbe vurmamışlar, bilakis Venedikliler'e ticarî imtiyazlar vererek bu ticaretin ülke ekonomisi için önemini müdrük olduklarını göstermişlerdir.

Gedik Ahmed Paşa İtalya'yı güneyinden fethetmek için başlarken, Fatih Sultan Mehmed de muhtemelen Mısır Memluk Sultanlığı üzerine son seferine çıkmıştı. Cihangir padişahın amacı muhtemelen Hristiyanlığın merkezi Roma ile İslâm hilafetinin merkezi Kahire'i almaktı. Ancak, Fatih'in daha seferin başlangıcında hastalanıp aniden vefatı yüzünden Müslüman ve Hristiyan dünyalarını birleştirme teşebbüsü yarıda kalmıştır. Onun bu büyük mefkûresini torunu Yavuz Sultan Selim ile kısmen, bunun oğlu Kanunî Sultan Süleyman gerçekleştirmiştir.

İstanbul'un fethinin Türk-İslâm ve dünya tarihi bakımından ortak sonucu ise, tarih boyunca süren Hilâl-Haç mücadelesinde üstünlüğün, bir başka ifadeyle Doğu dünyasının Batı dünyasına galebesinin sembolü olması ve iki buçuk asır kadar böyle devam etmesidir.

⁵ Zorzo Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı" (trc. Samim Sinanoğlu-Suat Sinanoğlu), *Fâtih ve İstanbul (29 Mayıs 1453)*, I/1, s.26; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1978, s.378.

